

**NOTY, KOMENTARZE,
RECENZJE, SPRAWOZDANIA**

**JÖRG LÜER, *DIE KATHOLISCHE KIRCHE
UND DIE „ZEICHEN DER ZEIT”.*
*DIE DEUTSCHE KOMMISSION JUSTITIA ET PAX NACH 1989,
„THEOLOGIE UND FRIEDEN”* BD. 44, STUTTGART 2013, SS. 301.**

Ks. Grzegorz Chojnacki

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin

Książka Jörga Lüera, której tytuł w języku polskim brzmi: *Kościół katolicki i „znaki czasu” Niemiecka Komisja Justitia et Pax po 1989 roku*, stanowi cenny wkład naukowo-badawczy do badań natury teologiczno-społecznej, charakteryzujący się perspektywą historyczną, merytoryczną i systemową. Wydana w ramach serii naukowej „Teologia i pokój” Teologicznego Instytutu Badań nad Pokojem (Institut für Theologie und Frieden) w Hamburgu wpisuje się swoją tematyką w rozważania humanistyczno-filozoficzno-teologiczne nad pokojem jako wartością, która jest dana i zadana człowiekowi i wspólnocie ludzkiej. Autor monografii, który od sierpnia 1996 roku pełni funkcję referenta w Niemieckiej Komisji *Justitia et Pax* do spraw zagadnień pokoju i polityki bezpieczeństwa, jest świadkiem toczących się wydarzeń, obrad, mającym dostęp do wszelkich materiałów umożliwiających analizę źródeł i literatury podstawowej oraz syntezę

wniosków. Jako świadek i pracownik Komisji dokonuje we wstępie monografii słusznej autorefleksji (zob. s. 14) na temat niebezpieczeństwa zbyt subiektywnych czy osobistych opinii, których chciałby uniknąć poprzez weryfikację własnego spojrzenia ze strony innych osób, znawców tematyki, co zresztą bardzo mu się udało dzięki akrybicznej staranności i wierności przyjętej metodologii. Ukazując materiał źródłowy i opracowania, sam zauważa, że stawiając sobie za cel opracowanie procesu rozpoznawania i uczenia się przez Kościół katolicki w Niemczech „znaków czasów”, wyrusza w drogę, której nie przeszedł jeszcze nikt, choć dostępne już monografie i artykuły zajmują się Komisją w aspekcie historycznym (przy okazji 40-lecia zaangażowania na rzecz sprawiedliwości i pokoju) czy merytorycznym (dyskusja dotycząca listu biskupów niemieckich na temat pokoju z 2000 roku). Ta nowość i oryginalność jest wyróżnikiem monografii przyczyniającym się z jednej strony do łatwiejszego dostępu do istniejących źródeł zgromadzonych w Historycznym Archiwum Archidiecezji Kolońskiej, jak i dającym podstawy do dalszych badań i dyskusji. Nieco niezrozumiałym jest fakt, że w wykazie bibliografii źródła zostały umieszczone po wykazie literatury przedmiotu, co narusza procedencję materiałów, z których korzystał Autor. Ponadto, bardzo cennym wyznacznikiem tego dzieła są podsumowania na końcu każdego z rozdziałów, które zawierają syntetyczne ujęcie „owoców” rozważań poszczególnych części, by na końcu monografii ukazać jeszcze raz to, czego można nauczyć się, dokonując studium działalności Komisji *Justitia et Pax* w kontekście przemian społeczno-politycznych po 1989 roku.

Obok wstępu zawierającego cenne uwagi metodologiczno-formalne wraz z wyjaśnieniem procesu systemowego uczenia się i zakończenia wskazującego na zdolność Komisji *Justitia et Pax* do uczenia się „znaków czasu” wyrażonego w bogactwie nauczania Konferencji Episkopatu Niemiec, jak i dokumentacji wszelkich projektów dokonywanych przez poszczególne agendy i gremia Komisji, monografia składa się z sześciu rozdziałów ułożonych w logiczną całość ułatwiającą śledzenie głównych myśli Autora wraz z dołączonymi wyjaśnieniami w formie przypisów.

Pierwszy rozdział (s. 19–71) rozpatruje dwa punkty ciężkości w głównych nurtach rozwoju kościelnej nauki o pokoju. Z jednej strony opisany został rozwój nauczania papieży, poczynawszy od Benedykta XV, skończywszy na Janie Pawle II. Ze względu na chronologię i aktualność nauki omówione też zostały obrady Soboru Watykańskiego II ze szczególnym odniesieniem do Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Odnosząc się do

tego dokumentu, Autor wyjaśnia, na czym polega soborowe wezwanie do odczytywania „znaków czasów”, cytując jego czwarty punkt, w którym podana została definicja „znaków czasu” oraz imperatyw do ich badania i odczytywania, co tym samym wyjaśnia problem zawarty w głównym tytule monografii. W piątym rozdziale tego dokumentu mamy wyraźne odniesienie „znaków czasu” w kwestii pokoju. Vaticanum II wiąże problem zachowania pokoju z odpowiednią wizją człowieka opartą na zachowaniu jego przyrodzonej i zarazem nadprzyrodzonej godności oraz odpowiedzialności. Również nauczanie papieży w tym względzie jest zgodne z przyjętą doktryną Kościoła, jednak każdy z nich stawia nowe akcenty wynikające z okoliczności historycznych i merytorycznych danego pontyfikatu. Drugim punktem ciężkości tego rozdziału monografii jest troska o nauczanie na temat pokoju na terenie Niemiec po Soborze Watykańskim II ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji podzielonego kraju, a zarazem różnych wydarzeń kościelnych w danych częściach kraju. Na szczególną uwagę zasługują dwa synody toczące się prawie w tym samym czasie w RFN i NRD. Pierwszy z nich w jednej ze swoich uchwał podejmuje opis wkładu, a zarazem zadania, które stoi przed Kościołem katolickim w RFN w kwestii rozwoju i pokoju. Synod duszpasterski w NRD podejmuje uchwałę dotyczącą służby Kościoła na rzecz pojednania i pokoju, która jest wynikiem kompromisu wobec chęci wyraźnego określenia swojej pozycji w stosunku do panującego ustroju. Niezależnie od ostrożności w podjęciu krytyki wobec socjalistycznego reżimu udało się w tym dokumencie ukazać zasadę personalizmu jako fundamentu nauczania społecznego Kościoła. Autor w tym rozdziale poddaje również analizie list pasterski niemieckich biskupów *Gerechtigkeit schafft Frieden (Sprawiedliwość daje pokój)* z 1983 roku, w którym wyraźnie zaznaczono, że obok problemu wyścigu zbrojeń istnieją o wiele ważniejsze sprawy, które mają fundamentalne znaczenie dla wspierania pokoju, a zarazem jego zapewnienia.

Kolejny rozdział monografii (s. 72–83) jest dedykowany opisowi i analizie powstania Niemieckiej Komisji *Justitia et Pax*. Obok genezy Autor wyeksponował jej zadania, podkreślił mandat, który legitymizuje jej działania, oraz wypunktował sposoby pracy. Bardzo ciekawym aspektem tych rozważań jest wyodrębnienie różnych losów powstania dwóch Komisji w podzielonych Niemczech.

Następny rozdział (s. 84–176) uwydatnia najpierw fakt przemian następujących w Europie w 1989 roku i zjednoczenia Niemiec w 1990 roku. Na skutek tych procesów podział na dwie Komisje *Justitia et Pax* w obu państwach niemieckich zostaje usunięty przez powstanie Wspólnej Komisji 15 marca 1991 roku. Szcze-

gólnym akcentem działania Wspólnej Komisji do końca jej kadencji w 1993 roku stają się pytania dotyczące różnego rodzaju działań na rzecz pokoju oraz troski o politykę bezpieczeństwa. Bardzo ważnymi punktami ciężkości prac Komisji są następujące tematy: odmowa służby wojskowej, wojskowe posłuszeństwo wobec rozkazów zgodne ze współczesnymi warunkami, kwestia drugiej wojny w Zatoce Perskiej, obowiązek służby wojskowej, projekt Europejskiego Porządku Pokojowego, problemy wojen w byłej Jugosławii itp. Autor zauważa, że pomimo dalszego rozwoju zainteresowania tematyką pokoju i praw człowieka w dalszym ciągu zagadnienie rozwoju góruje nad obu problemami, co stanowi deficyt, który musi zostać pokonany w następnej kadencji.

Dlatego w następnym rozdziale (s. 177–261) Autor rozważa działalność Komisji *Justitia et Pax* w kolejnej pięcioletniej kadencji, która rozpoczyna się w roku 1994, zastanawiając się z jednej strony nad tym, czy w tym czasie zostaną pokonane wspomniane deficyty, z drugiej zaś strony – czy zamiar kontynuacji dotychczasowej działalności zostanie ubogacone dzięki nowym propozycjom. Opis tych zagadnień poprzedza szczegółowa analiza problemów przy konstytuowaniu się nowego składu Komisji. Po pokonaniu wszelkich trudności genezotwórczych Komisja przystąpiła do pracy, zajmując się tematyką w poszczególnych grupach roboczych i grupach-projektach. Należały do nich stała grupa robocza *Dienste für den Frieden* (Działania na rzecz Pokoju), grupy-projekty: *Gerechter Friede* (Sprawiedliwy Pokój) i *Versöhnung* (Pojednanie). W obliczu dialogu ekumenicznego na płaszczyźnie krajowej, jak i europejskiej ta druga grupa podjęła się wypracowania odpowiedzi na ważne pytania oscylujące wokół zagadnienia pojednania. Opracowano więc tematykę współczesnego rozumienia pojęcia „pojednanie”, form pojednania wypracowanych w Kościele, środków zastosowanych przy pojednaniu niemiecko-francuskim, sposobów pojednania niemiecko-żydowskiego w kontekście holocaustu, warunków pojednania niemiecko-niemieckiego po zjednoczeniu, sytuacji miejsc zapalnych itp. Autor w bardzo trafny sposób szkicuje odpowiedzi na postawione kwestie, korzystając w umiejętny sposób z bogactwa źródeł.

W następnym, krótkim rozdziale (s. 262–265) daje on syntetyczny wgląd w przebieg kadencji 1999–2004 Komisji *Justitia et Pax*. Prace Komisji w tym czasie koncentrują się w dalszym ciągu na tematyce sprawiedliwego pokoju, pojednania i pokonywania traum oraz służby na rzecz szczenia i zapewnienia pokoju.

W ostatnim rozdziale monografii (s. 266–287) poruszona została kwestia kulis powstania dokumentu Konferencji Episkopatu Niemiec *Gerechter Frieden* (*Sprawiedliwy pokój*) z 2000 roku, który miał się stać dzięki nowym impulsom rozszerzeniem i zarazem kontynuacją wspomnianego już listu *Gerechtigkeit schafft den Frieden*. Autor w bardzo ciekawy i szczegółowy sposób przedstawia wszystkie rozmowy, obrady poszukujące konsensusu, aby z jednej strony ukazać potrzebę dalszego rozwoju etyki pokoju, z drugiej zaś – podać wyważoną ocenę służby armii wojskowej i duszpasterstwa polowego. Poza tym uwypukla on koncepcję etyki pokoju w kontekście wierności tradycji i potrzeby innowacji.

Reasumując, należy stwierdzić, że systematyzacja źródeł, wnikliwe i szczegółowe opisy okoliczności czasowych i merytorycznych, dyskurs z istniejącą literaturą przedmiotu wraz krytyką pozytywną i negatywną ich wyników badawczych sprawiają, że praca stanowi ważny wkład historyczno-teologiczny do współczesnego rozumienia działalności Komisji *Justitia et Pax*, stając się przyczynkiem i impulsem do następnych badań i opracowań na tym polu zainteresowań zgodnie z wyrażoną przez autora nadzieją, że niniejsza monografia „dostarczy materiału dla przyszłego studium systemowego uczenia się Kościoła” (s. 13).